

بسمه تعالی

خلاصه ششمین نشست تخصصی کار گروه حکمرانی اقتصادی سیاسی

عنوان نشست: مدیریت سفته‌بازی و حکمرانی اقتصادی با رویکرد فقهی - اقتصادی

تاریخ برگزاری نشست: ۱۴ تیر ۱۴۰۲

حاضران در نشست: ۲۵ نفر

خلاصه نشست

ششمین پیش نشست علمی همایش اقتصاد ایران؛ اصلاحات ساختاری در گام دوم با موضوع «مدیریت سفته‌بازی و حکمرانی اقتصادی با رویکرد فقهی - اقتصادی» به میزبانی مرکز تحقیقات علمی حکومت اسلامی و با مشارکت پژوهشکده امور اقتصادی برگزار شد.

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر خطیبی، استادیار گروه اقتصاد مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره) با اشاره به گره خوردن موضوع سفته‌بازی در بازارهای مختلف، اظهار داشت: سفته‌بازی از قدیم‌الایام وجود داشته است و بسیاری افراد برای افزایش درآمد خود کالایی را بدون نیاز به آن برای دستیابی به منافع مالی خرید و فروش می‌کردند.

وی سفته‌بازی را یکی از عوامل شکل‌گیری قیمت‌های حبابی در بازار دانست و ابراز داشت: در تقسیم‌بندی جدید سه رویکرد فقهی مطرح شده است که فقه فردی، اجتماعی و حکومتی وجود دارد. در فقه حکومتی، فقیه به گونه‌ای وارد استنباط می‌شود که پاسخگوی چالش‌های حکومتی باشد.

سخنران نشست در ادامه به تحلیل فقهی سفته‌بازی با رویکرد فردی و اجتماعی پرداخت و خاطرنشان کرد: در رویکرد فقه فردی، اصل جواز برای خرید و فروش کالا در مواردی که ممنوعیتی بر آن تعیین نشده است وجود دارد و می‌توان برای کسب منفعت وارد معامله شد. بنابراین از این لحاظ هیچ محدودیتی برای خرید و فروش سکه، خودرو، طلا، ارز و... وجود ندارد. اما با نگاه فقه حکومتی که

رویکرد آن تسهیل اداره کشور برای حاکم اسلامی است، تاجر فاصله میان تولید تا مصرف را پر می‌نماید و در حقیقت تکمیل‌کننده چرخه تولید است.

وی ادامه داد: بنابراین در این رویکرد تجارت حلقه تکمیل‌کننده تولید به شمار می‌آید و به همین دلیل برخی تجارت‌ها در اسلام ممنوع شده است. مرحوم شهید صدر می‌فرماید شارع نخواستہ است کالاهایی که ابزار زندگی مردم است مورد منفعت جویی تجار قرار گیرد.

حجت‌الاسلام والمسلمین خطیبی مسئله ضرورت حفظ نظام و ممنوعیت اختلال در آن را دلیل دیگری بر ممنوعیت هرگونه سفته‌بازی دانست و یادآور شد: سومین مبنا مسئله حرمت اضرار به دیگران بدون دلیل موجه شرعی است. اضرار گاهی فردی است؛ اما گاهی اضرار به جامعه است که می‌تواند در کنار عوامل دیگر جامعه را متضرر نماید. مثال آن نیز خرید و فروش ارز برای افرادی است که نیازی به آن ندارند. در برآوردهای صورت‌گرفته، حدود سی میلیارد دلار پول در اختیار مردم است که در کنار برخی سوءمدیریت‌ها، بسیاری از مشکلات ارزی کشور را رقم زده است.

وی هجوم به بازار ارز را موجب افزایش قیمت مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و در نتیجه ایجاد تورم هزینه‌ای خواند و تصریح کرد: انجام یک معامله به شکل سفته‌بازی شاید در ظاهر تأثیر چندانی نداشته باشد؛ اما قرار گرفتن هزاران مورد از این دست می‌تواند ضرر بزرگی به جامعه وارد نماید. در روایات متعدد شیعه و اهل سنت نیز به حرمت این گونه معاملات که موجب گرانی در جامعه می‌گردد، تأکید شده است.

سخنران نشست در پایان سخنان خود خاطر نشان کرد: بر این اساس و با توجه به ادله مطرح شده، حتی لازم نیست حاکم شرع برای ممنوعیت سفته‌بازی حکم حکومتی صادر نماید؛ بلکه همین مقدار که احساس شود هر معامله‌ای که موجب بدتر شدن وضعیت اقتصادی گردد و مشکلات مالی برای مردم ایجاد نماید، دارای حرمت است.

در ادامه این جلسه حجت‌الاسلام والمسلمین صفا، دبیر گروه اقتصاد مرکز تحقیقات مجلس شورای اسلامی به‌عنوان ناقد نخست نشست با اشاره به لزوم تقویت بیشتر شیوه ورود به بحث جهت حفظ شکل فقه‌ای آن اظهار داشت: جناب دکتر خطیبی در بیانات خود موضوع‌شناسی سه سطحی را بیان کردند که بحث دقیقی نیست؛ زیرا دستگاه فقه‌ت برای ورود به مباحث تخصصی ناچار به اخذ نظرات متخصصان است.

وی ادامه داد: پرسش اصلی تحقیق این است که بر اساس فقه حکومتی، سفته‌بازی چه حکمی دارد که پاسخ ایشان حرمت است. در ادامه این سؤال مطرح می‌شود که حاکم باید حکم حکومتی دهد یا دارای حرمت فقهی است که باز هم پاسخ حرمت فقهی است. بنا بر مفهومی که ما از فقه و فقه‌ت داریم، فقه در کنار اخلاق، تفسیر، فلسفه و سایر علوم نظام ساز است و بنابراین نمی‌توان فقه را به‌تنهایی نظام ساز دانست.

حجت‌الاسلام والمسلمین صفا خاطر نشان کرد: در بسیاری از روایات که حکم حرمت معاملات بیان شده است، بیشتر وجه اخلاقی دارد. بحث نظام‌سازی فرای از فقه است مگر آنکه برخی تعبیر فقه اکبر که جامع علوم اسلامی است را معتبر بدانیم. متأسفانه رواج این امر به سمتی پیش می‌رود که برخی اهل فقه به دنبال نظام‌سازی بدون برخورداری از تخصص کافی هستند.

وی با اشاره به انگیزه بسیاری افراد برای خرید و فروش طلا و ارز جهت حفظ ارزش سرمایه خود، اظهار داشت: چگونه می‌توان تلاش مردم برای حفظ قدرت خرید را حرام دانست؟ ضمن اینکه میزان تأثیر این معاملات چقدر است؟ حجم ورود مردم در برابر شرکت‌هایی که در رقم‌های بسیار بالا اقدام به سفته‌بازی می‌نمایند چه اختلالی در نظام اقتصادی کشور ایجاد می‌کند؟

ناقد این نشست علمی برخی تعابیر این تحقیق درباره نظام را فاقد استناد و نادرست خواند و افزود: در بحث حرمت اضرار به دیگران بدون حجت شرعی آیا واقعاً این معاملات از مصادیق اضرار است؟ امام خمینی(ره) این مسائل را حکومتی می‌داند که تعیین آن با متخصصان و نه فقهاست. بسیاری از خرید و فروش ممکن است موجب ضرر دیگران باشد؛ اما مصداق قاعده لاضرر و لاضرار نیست.

در ادامه آقای دکتر زریباف، استاد اقتصاد دانشگاه و رئیس مرکز تحقیقات مبانی و مدل‌های اقتصادی بومی به‌عنوان ناقد دوم جلسه طی سخنانی اظهار داشت: در دهه شصت این گونه مباحث برای کشور حقیقت به‌صورت جدی مطرح می‌شد که سال‌هاست مورد غفلت واقع شده است. در مسئله اقتصاد سرمایه‌داری و مفهوم بازار ما فرضی را در بازار داریم که با اشکال مواجه است که اگر به آنها توجه نکنیم، ناخودآگاه گرفتار نظام سرمایه‌داری خواهیم شد.

وی با طرح برخی سؤالات پیرامون نگاه فقه اسلامی به موضوع سفته‌بازی، ابراز داشت: این سؤال مطرح است که باید به پول چگونه نگاه نماییم. نگاه کالایی به ارز آیا این مجوز را می‌دهد که هر کاری با آن انجام داد؟ در اقتصاد اسلامی نگاه به مبادله چگونه است و آیا اخلاق در آن نقشی دارد؟

آقای زریباف خاطر نشان کرد: دو سوم معاملات فعلی بازار سفته‌بازی است و نتیجه آن فقیرتر شدن فقرا و ثروتمندتر شدن اغنیاست. در بازار امروز که مبادلات به‌صورت تجارت الکترونیک صورت می‌گیرد، هر معامله می‌تواند تأثیر گسترده‌ای از خود برجای گذارد.

وی با نقد روش‌شناسی فردگرا اظهار داشت: باید مشخص شود اساس نگاه ما بر انگیزه و سود فردی بنا شده و یا حفظ نظام مسئله اصلی است؟ در بحث روش‌شناسی باید مشخص شود اصالت با فرد، اجتماع و یا حکومت است؟ وقتی سیستم‌هایی مانند بانک، بیمه، بورس و... در جامعه ایجاد می‌شود، نگاه سودمحور در جامعه فرهنگ‌سازی می‌گردد.

آقای دکتر زریباف تفکیک فقه و اخلاق را در نظام اقتصادی اسلام دشوار دانست و اذعان داشت: با توجه به پیوستگی بازارهای مالی سفته‌بازی در هر شکل در نهایت به همه ضرر وارد خواهد نمود. آنچه امروز مشخصاً مشکل ماست بازار غیرواقعی است که به دلیل فضای تورمی سال‌های پیاپی کشور ما ایجاد شده است و در این زمینه حکومت نیز مقصر است.

ناقد دوم نشست تعیین نرخ سود بانکی بالا را تورم‌زا و از بین برنده انگیزه سرمایه‌گذاری در تولید خواند و خاطر نشان کرد: ما از سویی به دنبال مقابله با سلطه دلار هستیم و از سویی ارزش شاخص‌گذاری رسمی نفت در کشور دلار آمریکا است.

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عابدی نژاد، قائم‌مقام مرکز تحقیقات علمی حکومت اسلامی نیز در این نشست علمی، سفته‌بازی را یک مسئله بین‌الفساد دانست و گفت: مشکل ما در روش‌شناسی به دلیل عدم تمرکز بر مسائل فقه نظام اقتصادی است. فقه ما توانایی اداره یک نظام اقتصادی کارآمد در معادلات جهانی را دارد.

وی ادامه داد: شهید صدر مشروعیت در آمد را وابسته به کار مفید اقتصادی می‌داند. امام (ره) می‌فرماید قید موضوع فقهی، نظام اجتماعی است. حتی برخی نه تنها قید موضوع را نظام اجتماعی می‌دانند بلکه پیشرفت همه‌جانبه نظام اسلامی در برابر نظام سلطه را به‌عنوان این قید معتبر می‌شمارند.

حجت‌الاسلام والمسلمین عابدی نژاد با تأکید بر ضرورت مدنظر قراردادن نظام اولویت‌ها در هر مسئله فقهی بر اساس پیشرفت همه‌جانبه نظام اقتصاد اسلامی در جنگ جهانی اقتصاد، ابراز داشت: در مباحث مربوط به انفال، معدن و منابع طبیعی فقها به صورت معمول ضابطه را بر اساس مصلحت می‌دانند. حال ضابطه اعمال مصلحت چیست؟ در بحث انفال، دولت برخلاف اصول بین نظام اسلامی بازار زمین ایجاد می‌کند؛ زیرا ضابطه اصلی که واگذاری بدون تملیک است، شفاف نیست.

عضو هیئت علمی جامعه المصطفی نقش دولت در سفته‌بازی را پررنگ دانست و عنوان داشت: مسئله اصلی در سفته‌بازی‌ها بانک‌ها و شرکت‌های دولتی هستند و در این زمینه مردم نقش چندانی ندارند؛ بنابراین ضوابط حاکم بر دولت در این زمینه باید مورد بررسی قرار گیرد.